

Opponensi vélemény Tóth Tamás „Processus canonici. Püspöki kinevezések a Magyar Királyságban (1711–1780)” (Budapest 2025) cím alatt benyújtott akadémiai doktori értekezéséről

A témaválasztás

Tóth Tamás MTA doktori disszertációja témájául a magyarországi püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveinek kiadását választotta az 1711 és 1780 közötti időszakból. A pályázó tehát forráskiadást nyújtott be, amelyre az MTA II. osztály Történettudományi Bizottsága MTA doktori ügyekben érvényben lévő szabályozása lehetőséget nyújt: „Doktori műként benyújtható forráskiadvány vagy adattár is, amennyiben a kérelmező által feltárt primer forrás vagy források tudományos igényű közreadása forráskritikai és az értelmezést elősegítő jegyzetek elkészítésével párosult.” Ez jelen esetben fennáll. A közel 450 oldalnyi forráskorpusz értelmezését az olvasó számára megkönnyíti a bevezetés (11–84. old.), a kánoni perekben felbukkanó személyek életrajza (85–243. old.), továbbá öt függelék (689–758. old.), valamint a forráskorpusz értelmezését megkönnyítő több mint 3000 lábjegyzet.

A kánoni perek mint forrás jelentősége vitán felül áll. A kora újkori katolikus főpapság mélységségi megismerésének egyik legfontosabb forrásáról van szó, amelyek – főleg, de nem kizárólag a 17. századi főpapok esetében – számos, más forrásból nem ismert, származásra, iskoláztatásra, személyes kapcsolatokra vonatkozó adatot tartalmaznak. A magyar történetírás már korábban felfigyelt a forrás jelentőségére, kiaknázása azonban csak részben történt meg. A kiadásukra irányuló korábbi erőfeszítések elakadtak. Tóth Tamás munkájának köszönhetően az 1711–1780 közötti időszak feldolgozása ezzel a munkával megtörténik. A munka 93 főpap 125 perét tartalmazza, pontosabban a 125 kánoni per személyi részét dolgozza fel, az egyházmegyére irányuló kérdések feldolgozása nem tárgya a dolgozatnak. (A lefolytatott eljárások két részből tevődtek össze, egyrészt a püspöki méltóságra kiszemelt egyén személyére irányultak, másrészt a célba vett egyházmegye állapotára, elsősorban székvárosáról kívántak információkat gyűjteni, a személyre és az egyházmegyére egyaránt 13-13 kérdés vonatkozott).

A források közlési módja

A szeriális források esetében mindig komoly kihívás a megfelelő közlési mód megtalálása. Mi az, ami közlésre érdemes, mi az, amit el lehet hagyni, mert csupán ballaszt a szövegkiadás testén, mi az érdemi közlések legmegfelelőbb módja. A szerző a perek részleges közlése mellett dönt, a visszatérő elemek kiadásától eltekint (így pl. a per bevezetése, a visszatérő kérdéssor stb.), ill. a mellékletben közölt dokumentumokat kivonatosan közli, az érdemi információk kimentésére esetükben egy külön rendszert dolgozott ki. A kánoni eljárás személyi részében található érdemi információk a dolgozatban közlésre kerülnek, a kialakított rendszer tehát a célnak megfelel, bár erre majd rövidesen vissza fogok térni, ugyanis némely ponton a kialakított szerkezetet túl bonyolultnak tartom.

A dolgozat szerkezete

A dolgozatot a szerző öt nagyobb egységre tagolta. Az első, mintegy ötven oldalnyi egység „A 18. századi magyar püspöki processusok a Vatikáni Apostoli Levéltárban (1711–1780) címet viseli, és maga is öt egységre válik szét. Az első egység két oldalban a Vatikáni Apostoli Levéltár történetét ismerteti, a második egység tíz oldalát annak szenteli, hogy a levéltáron belül

hol találhatóak a püspöki kinevezések iratai. Itt kerül röviden taglalásra az eljárás történeti fejlődése (19–20. old.), valamint a kánoni per bemutatása: milyen kérdéseket tesznek fel a tanúknak, milyen mellékletek tartoznak hozzá (20–22. old.). A harmadik, C/ egység a „Püspöki kinevezések a Magyar Királyságban 1711–1780” címet viseli (22–28. old.), amely kicsit megtévesztő, mert első olvasatra az ember azt várná, hogy itt arról fog képet kapni, hogy a Magyar Királyságban hogyan is zajlik a püspökkinevezés, ezzel szemben a szerző itt határozza meg a kinevezettek körét, illetve az eljárásban résztvevőket mutatja be (protektor, társprotektor, bécsi nuncius, a nunciatura munkatársai). „Az egyes processusok sematikus leírása” (28–51. old.) című negyedik egységben egyháztartományonként, azon belül egyházmegyénként haladva szerepelnek az egyes perek adatai (így a levéltári jelzet, ill. jelzetek, ha több példányban maradt meg a per, pl. a konzisztoriális levéltár mellett van egy fogalmazati példány a bécsi nunciatura levéltárában is; az eljárást lefolytató főpap neve; az eljárás dátuma). Az egyes perek egy folyószámot kapnak. Ez a szám még jelentőséget fog kapni, mert a V/B táblázatban, amely a perekben szereplő tanúkat tartalmazza, ez a szám szerepel. Némi zavart okozhat azonban az, hogy a perek a dolgozat gerincét alkotó szövegkiadásban egy másik számot kapnak, a közlés ugyanis személyenként, betűrendben haladva tartalmazza a forrásokat.

Az első rész utolsó egysége egy nyolc oldalas, „Néhány összegző megjegyzés” címet viselő fejezet (51–59. old.), amelyben egy doktori értekezés csírája rejtőzik, a szerző ugyanis az 1711–1780 között kinevezett és megerősített magyarországi püspökök csoportját kezdi elemezni. Fontos észrevételeket olvashatunk a főpapok 18. századra megváltozott társadalmi összetételéről, a főnemesség növekvő jelenlétéről a püspöki karban, a külföldi papok jelenlétéről, a főpapság társadalmi hátteréről. Izgalmas, hogy a korszak elején még vannak főpapok, akik nem katolikus származással rendelkeznek. Röviden jelzésre kerül, hogy egyes főpapok kinevezésüket megelőzően szerzetesek voltak. Hosszabban foglalkozik a középiskolai, majd a felsőfokú tanulmányok kérdésével. Ezen belül is külön helyet kap a római Collegium Germanicum et Hungaricum bemutatása, ahol a tárgyalt korban kinevezett püspökök 37,5 % tanult (további 11 %-uk más római intézményekben). A Collegium Germanicum et Hungaricumban és más római intézményben tanultak egyébként külön táblázatot is kaptak a dolgozat függelékében (V/C, V/D). Röviden érinti a szerző a fokozatszerzés kérdését is, igaz elsősorban a nem tipikus esetekkel foglalkozik. Néhány mondat jut a befutott pályáknak, a tanúk csoportjának, illetve a disszerens felhívja a figyelmet a processus előéletének a feltárására, illetve utal a prekonizáció alkalmával elnyert különböző kegyekre (korábbi kanonoki stallumok és más javadalmak megtartása, különböző feladatok megszabása a frissen kinevezett főpásztor számára, pl. szeminárium alapítása stb.).

Sajnos ez a fejezet, különösen annak utolsó egysége nagyon szűkre szabott. Ugyanakkor jól mutatja, hogy a kánoni perek tanulmányozása során mennyiféle információhoz jutott magáról az eljárásról, illetve az eljárás alanyairól a szerző. Csak sajnálni tudom, hogy ezek kiaknázása a disszertáció keretében nem történt meg. Jómagam azokkal a történészekkel értek egyet, akik a történeti forráskiadványok érdemi bevezetővel való ellátása mellett törnek lándzsát. A forráskiadó ugyanis az a személy, aki a legjobban ismeri a forrást, előkészítő munkája során olyan ismeretek birtokába jut, olyan összefüggéseket ismer fel, amelyekkel egy egyszerű olvasó/felhasználó nem rendelkezhet. Sajnálom, hogy ez alkalommal a szerző nem követte ezt a gyakorlatot, és nem készített egy komolyabbra méretezett bevezetőt.

Egyszerűség okán ehhez a részhez azonnal megtenném észrevételeimet. Mindenekelőtt jó lett volna a dolgozat elejére egy bevezetést elhelyezni, amely elmondja a szerző célkitűzéseit. Ez

időt takarított volna meg a bírálónak is, mert fáradságos munkával kellett ezeket felejtetni, esetleg olyasmit is a szerzőnek tulajdonítva, amelyre ő nem is gondolt.

Ugyanebből a részből hiányoltam egy részletes historiográfiai fejezetet, amely összefoglalja, hogy milyen nemzetközi és hazai kutatási előzmények léteznek a témához. Ennek az „alanyaga” megtalálható a 12–13. oldalon a 10–16. lábjegyzetekben, részletes kifejtésük azonban elmarad. Nem könnyű a szerző helyzete, mert Tusor Péter 2017-es tanulmányában ezt lényegébe elvégezte (Tusor Péter: Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711 (Historiográfia és projektterv). In: Magyarország és a Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter, Szovák Kornél, Fedeles Tamás. Budapest-Róma, 2017, 218–315., különösen 243–268. old.). Ennek ellenére a 18. századi kutatási előzmények részletesebb kifejtése, és e köré csoportosítva a kánoni perek kutatástörténetének bemutatása fontos lett volna. Szívesen olvastam arról, hogy vajon a tragikus körülmények között elhunyt Gerendás Ernő (1908–1943) végzett-e valami érdemi munkát ezen a téren. Az ő feladata lett volna az 1705–1758 közötti perek feltárása, míg Vanyó Tihamér OSB kapta feladatul az 1759–1802 közötti perek feldolgozását. Talán érdemes lett volna utánajárni, hogy mi is lett a bencés szerzetes kéziratának a sorsa, amelyről 1994-be Molnár Antal még azt írta, hogy „alapos magyar nyelvű bevezetővel és latin jegyzetekkel, gépiratos sajtókész állapotban...” van a szerző tulajdonában. (Molnár Antal: Egy magyar egyháztörténész a 20. században: Vanyó Tihamér OSB. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum 1994/1–2. 40.), de amely 2017-ben már lappangott (Tusor i. m. 266. old. 76. j.).

Az I/E „Néhány összegző megjegyzés” címet hordozó fejezet, ahogy fentebb jeleztem, egy doktori értekezés tematikáját hordozza magában. Értékesek az itt tett meglátások, de értelemszerűen a felvetett egyes kérdéseket, pl. a 18. századi magyar főpapság társadalmi háttere, nem oldják meg. E fejezet néhány megállapítása pontosítandó. A 18. században Budán működő szeminárium nem kisszeminárium volt, hanem egy szabályos szeminárium, amelynek növendékei a budai akadémián tanulnak, ahol leginkább a kétéves kazuista kurzust látogatják (55. old., vö. Lukács rendi katalógusait). A zágrábi egyházmegye papnevelési gyakorlata eltér az esztergomi egyházmegye gyakorlatától. Míg utóbbinál a filozófiát tanulták a kispapok általában Nagyszombatban, és a teológiai tanulmányokat végezték Bécsben a Pazmaneum lakójaként, addig a bécsi Collegium Croaticum elsősorban filozófiát tanuló növendékeket fogadott be, és a teológiát tanulni már hazaküldték őket Zágrábba a helyi szemináriumba (DOČKAL, KAMILO: Hrvarski kolegij u Beču 1624–1784 (Wien–Zagreb 1996).

A fejezet idevágó része is világosan megmutatja, hogy Rómának, különösen a római Collegium Germanicum et Hungaricumnak milyen jelentősége volt a magyarországi katolikus elit képzésében. A képzési helyek helyes elhelyezéséhez úgy vélem szükséges lett volna ugyanakkor egy teljeskörű számbavétel. Az értelmezést nehezíti, hogy sok személy több helyen is megfordult. Az egyéb felsőoktatási helyek kapcsán említett Olmütz növendéke Zichy Ferenc, aki, ahogy a disszerens által készített életrajzból is kiviláglik, megfordult Nagyszombatban, Olmützben, Bécsben és Rómában is. Néhány mondat erejéig előkerül a doktori fokozat kérdése. Ez meglehetősen fontos kérdés, hiszen elméletileg a püspököknek teológiai doktori fokozattal kellett rendelkezniük, amely a magyarországi főpapok esetében a korábbi évszázadokban a legritkább esetben volt meg. A korábbi kor pereiben a tanúk többször mentegetik is a jelöltet, hogy azért nincs neki, mert nálunk ez nem szokás. Ennek persze volt egy olyan oldala is, hogy nem egy egyetemen, pl. a bécsin, a tanulmányok végén nem lehetett azonnal fokozatot szerezni,

néhány év lelkipásztori gyakorlatot megkívántak hozzá. Kérdés, hogy a 18. század gyakorlata miként is viszonyult ehhez a kérdéshez.

Nagyon jó lett volna olvasni a forrás történeti értékéről. Vajon a 18. századi processusok forrásértékét hogyan látja a szerző. Egyetért-e Vanyó Tihamér 1949-ben megfogalmazott véleményével (Vanyó 1949, 162–164).

A dolgozat következő egységét (II. rész) a forrásközlés metodológiai elvei alkotják. Az itt megfogalmazott kiadási elvekkel az opponens egyetért. Azzal együtt, hogy a szerző a latin források kiadása kapcsán utalhatott volna arra, hogy a magyar forráskiadási gyakorlathoz képest milyen eltérések találhatók az általa kialakított gyakorlatban (esetleges eltérések jogosak, hiszen nem magyarországi forrásképző hozta létre a pereket). bár jómagam a császárt (Caesar), ill. egyes hivatalok nevét nagybetűvel írnám, de ez végül is ízlés dolga.

A dolgozat gerincét a forráskorpusz alkotja, 93 személy 125 perének közlése, a dolgozatban 600 oldal terjedelemben, az életrajzok ebből mintegy 160 oldalt foglalnak el. A szerző külön csoportosította az életrajzokat és külön a pereket. Ezek így ebben a szerkezetben lényegében két párhuzamos sorozatot alkotnak. A két sorozat összekapcsolását megkönnyíti, hogy mindkét sorozatban az egyes személyek ugyanazt a számot kapták (amely szám azonban ahogy fentebb jeleztem, nem azonos a sematikus leírásban kiosztott számmal). Egy esetleges kiadás esetén megfontolandónak tartanám az életrajzok és a perszövegek egyesítését. Ez a munka használatát lényegesen megkönnyítené.

Az életrajzok esetében a szerző által kijelölt súlypontokkal egyetértek, hogy hangsúlyuk „a kánoni eljárások dokumentációjából kinyerhető életrajzi adatokon (elsősorban családi körülmények, szentségekben való részesülés, uralkodói és pápai kinevezések) van...” (64. old.). Azt is jónak tartom, hogy egy előzetes életrajzi sémát állított fel, azt csak ismételtlen sajnálni tudom, hogy a séma segítségével kinyerhető adatsorok elemzésére a szerző már nem vállalkozott. Az életrajzi séma egyes pontjai ugyanakkor ellentétben állnak a fentebb megfogalmazott célkitűzéssel, ugyanis a családi körülményeken, iskoláztatási adatokon, a püspöki kinevezésig vezető életút főbb állomásai bemutatásán, püspöki kinevezés(ek) körülményeinek bemutatásán túl az életút vázlatos bemutatására is vállalkozik a szerző. Ezzel tulajdonképpen a forráskiadás műfaját egy 18. századi püspöklexikon műfajával elegyíti (lásd az Erwin Glatz által kezdeményezett és Rupert Kliebert, valamint Tusor Péter által megvalósított Habsburg Monarchia 1804-1918 közötti püspökeinek lexikonát). Magam részéről szerencsésebbnek tartottam volna, ha az életrajzi vázlatok a püspökkinevezésig tartó életútra koncentráltak volna. Meghagyva a lehetőséget, hogy majd egyszer a kánoni perek feldolgozása során megszerzett tudásra támaszkodva elkészítésre kerüljön egy az egyes püspökök teljes életútját feltáró, forrásokra támaszkodó feldolgozás. Az ily módon megkímélt energiákat viszont arra fordítottam volna, hogy az 1711–1780 közötti időszak magyar püspökeinek társadalmi hátterét, iskoláztatásukat, fokozatszerzésig bezárólag feldolgozzam, esetleg feltérképezzem az időszak püspökkinevezési gyakorlatát. Bár itt lehet, hogy érdemes lenne egyelőre a különböző megoldási utak bemutatására korlátozni az erőfeszítéseket. A 125 kinevezés hátterének megismerése elég nagy falatnak tűnik, és komoly mennyiségű bécsi és budapesti forrásanyag feldolgozását kívánná meg.

Az életrajzok végén hozza a szerző az egyes kánoni perekben kihallgatott tanúk adatait, illetve, hogy milyen viszonyban voltak a per alanyával. A tanúkról ugyanakkor készült egy külön függelék is (V/B). Izgalmas kérdés, hogy mikor kit kérdezzek meg, és miért őt kérdezik meg a

perben. Üdvözlendő, hogy ezek az adatok nem mennek veszendőbe. Úgy a peralany, mint a tanúk személyes kapcsolatrendszeréhez értékes adalékok nyerhetők innen. Lehet, hogy a szerző által alkalmazott megoldás részleges megtartásával (életrajzok végén nevek és kapcsolat közlése) érdemes lenne a tanúkról egy külön életrajzi adattárat alkotni. Ez a megoldás tehermentesítené a dolgozatot, az ismétlődő életrajzi adatok kiszűrése révén.

Rátérve a dolgozat gerincét kitevő forráskorpuszra, a 440 oldalt alkotó 125 perre. A szerző ezen a téren imponáló munkát végzett. Az átírt szövegek, amennyire ezt meg tudtam ítélni, néhány rendelkezésre álló forrás összeolvasása nyomán, helytállóak. Nagy munkával a szerző a szövegekhez megfelelő apparátust készített, azonosította a perekben felbukkanó személyeket, helyneveket. ezért a munkáért csak elismerés illeti meg.

Észrevételeim ezúttal elsősorban a mellékletek közlési módjára vonatkoznak. Az eljáráshoz becsatolt különböző bizonyítványok, dokumentumok esetenként fontos életrajzi információkat tartalmaznak. Teljes szövegű közlésük, sokszor típusiratokról lévén szó, nem indokolt. A disszerens ki is dolgozott egy meglehetősen bonyolult, latin rövidítésekkel ellátott rendszert az érdemi információk kimentésére. Feltételezem, hogy ezt azért tette, hogy a magyarul nem tudó felhasználók számára megkönnyítse az információk birtokbavételét. Ugyanakkor feltételezem, hogy a felhasználók többsége nem bűnügyi regényként fogja olvasni ezt a munkát az első oldaltól a drámai végkifejletet bemutató utolsó oldalig, hanem annak az egyetlen személynek az életrajzát fogja tanulmányozni, aki őt érdekli, vagy annak a néhány személynek az életrajzát nézi meg, aki az őt érdeklő egyházmegye élén megfordult. A kiváló fordítóprogramok és a mesterséges intelligencia felvirágzásának korában úgy vélem, aki akarja, az a magyar nyelven megírt regesztá megértésére nem fogja sajnálni a fáradságot. Párhuzamként szeretném felhozni, hogy a Bécsi Levéltári Kirendeltégen a Türkei I. állagról (= Habsburg-oszmán diplomáciai kapcsolatok) készült magyar nyelvű kivonatok ily módon integrálódnak a nemzetközi kutatásba. Az alkalmazott latin rövidítéses megoldást kicsit nehézkesnek érzem, de lehet, hogy a hiba az opponensben van, aki két olvasás közepette folyamatosan elfelejtette az alkalmazott rövidítéseket.

Még egy felvetés forráskorpusz kérdéséhez. Megfontolandónak tartanám, hogy a Magyar Királyság határán kívülről érkezett, majd a királyság határon kívülre igyekvő személyek esetében a nem magyarországi vonatkozású perek is közlésre kerüljenek. Ha ugyanis a személy kerül a disszertáció centrumába, akkor minden lehetőséget meg kell ragadni, hogy minél teljesebb körű információ gyűljön össze róla. Egyébként az életrajzi részben ezt az utat járja be a szerző. Ennek köszönhető, hogy William/Wilhelm Leslie váci püspök (1716–1717) esetében sikerült az életutát tisztázni, vö. a trieszti koadjutorság kapcsán lefolytatott eljárás segít az eddig homályba burkolódzó ifjúság tisztázásában (172–174. old.).

A dolgozatot öt függelék zárja le: A/ A püspöki kinevezések és prekonizációk adatai, B/ A tanúk adatai, C/ A római Collegium et Germanicumban tanulmányokat végző püspökök, D/ Különböző római kollégiumokban tanulmányokat végző püspökök, E/ a püspökök születési helyei. A függelékrendszer esetében is javasolnék néhány átalakítást. A kinevezések és prekonizációk adatait egyesíteném az életrajzok egyéb adataival, ahol egyébként többségükben szerepelnek is. A felhasználó oldalról kiindulva az olvasók többsége egy püspök személye után fog érdeklődni, nem látom értelmét ennek a függeléknek ebben a formában. A tanúk kapcsán már tettem javaslatot. Róma jelentősége is előkerült. A kép teljessége érdekében azonban úgy látom, hogy vagy minden képzési helyről készüljön függelék, vagy egyről sem. Én inkább

elhagynám ezt a két függelékét, az összegyűjtött adatokat inkább egy feldolgozás keretében aknáznám ki. Ugyanez vonatkozik a püspökök születési helyéről készített függelékre.

Általános megjegyzések

A következőkben szeretnék néhány általánosabb megjegyzést tenni. Ezek a szerző által felhasznált kiegészítő forrásokra vonatkoznak.

1/ A titkos tanácsosi cím kapcsán tett eszmefuttatás során idézett bécsi adatbázis (65. oldal) igazából nem adatbázis, hanem egy levéltári állag levéltári segédlete. További adatok nyerhetők esetlegesen a *Diplomatie und Aussenpolitik 1848*, *Staatskanzlei*, *Interioriora*, *Geheime Räte* állagból. A teljeség igénye nélkül az első két raktári egység püspökei: Kt. 1. Acsády Ádám veszprémi püspök kinevezése, Kt. 2. Bachinszky András munkácsi görögkatolikus püspök (folyamodvány mellékelve), Bajtay Antal erdélyi püspök, Bajzáth József ansariai püspök, magyar alkancellár, Bakics Péter (laki), Barkóczy Ferenc tenagrei püspök, szepesi prépost, Batthyány Ignác gr. erdélyi püspök). A *Staatskanzleiben* található állag előnye, hogy nem egy esetben a kérelmező folyamodványa is megtalálható itt. De van lehetőség a titkos tanácsosi címek ellenőrzésére, van ugyanis egy későbbi összeállítás az egyik közös külügyminisztériumi állagban, amely 1730-tól tartalmaz adatokat: *ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Administrative Registratur F 46 Orden, Auszeichnungen, Würden, Titel etc* Bd. 312. *Geheime Räte: Protokoll* (Nr. 1-1317) 1730-1842.

2/ A Magyar Udvari Kancellárián vezetett Királyi könyvek (MNL OL A 57) esetében a szerző következetesen nem levéltári jelzetet adja meg, hanem az adatbázis rekordszámát. Jó lenne, ha nyomtatott változat esetében a bevett gyakorlathoz alkalmazkodva a királyi könyvek kötet és oldalszámát hozná, pl. Szily János szombathelyi megyéspüspöki kinevezése esetében (1777. febr. 17.) nem 50.202 jelenne meg, hanem a levéltári jelzet: MNL OL A 57 vol.50. pag. 451-452.

3/ Néhány per már nyomtatásban is megjelent. Ezeknél elmaradt a korábbi kiadások közlése. Így pl. Bakich Péter boszniai püspök pere Antun Dević és Ilja Martinović kötetében már napvilágot látott: Dević, Antun–Martinović, Ilja: *Đakovačka i srijemska biskupija. Biskupski process i izvještaji* 17. i 18. skoljeće, Zagreb 1999, 89-108. Ezeket a nyomtatásra szánt kéziratban jó lenne majd pótolni.

4/ Örvendetes, hogy az elmúlt években nagy fáradtsággal készített győri, nagyszombati, pozsonyi jezsuita gimnáziumok diákságáról készített anyakönyvi adatbázist a szerző sokat használta. Itt szeretném ugyanakkor felhívni a figyelmét, hogy menetközben az adatbázisnak egy javított változata is elérhető a Jezsuiták Magyarországi Rendtartománya Levéltára és Könyvtára honlapján. Az adatbázis használata, sajnos, a korabeli kevésbé standardizált névhasználat miatt korántsem egyszerű. Érdeemes többfajta keresési módszert kipróbálni az elsőre megbúvó diákok feltárása érdekében (ezekre vonatkozólag alább hozok egy-két példát). – A trencsényi jezsuita gimnáziumnak van még nyomtatott anyakönyve: Bernát, Libor: *Jezuitské gymnázium v Trenčine a jeho žiaci*. Trenčín, 2018. – A főnemesi származású főpapok esetében érdemes lesz majd átnézni Kökényesi Zsolt közeljövőben megjelenő adattárát, amely a jezsuita iskolákban tanuló magyar főnemesekről készített. Ahogy az alábbi kevésbé jelentős megjegyzések is mutatják, az oktatási előélet terén még gyarapíthatók a pillanatnyilag rendelkezésre álló adatok

5/ Az életrajzoknál esetenként kumulatív jegyzetelést alkalmaz a dolgozat. Ez egyik oldalról érthető, hiszen félelmetes tömegű adat mozog a disszertáció lapjain. Az alapvető tudományos elvárások teljesítését, a visszakereshetőséget azonban megnehezíti. Így azt javaslom, hogy legalább a levéltári hivatkozások kerüljenek ahhoz a részhez, ahol említésre kerülnek. A kumulatív hivatkozás pedig elsősorban az általános, vagy éppen személyre vonatkozó életrajzi vázlatokat tartalmazza.

Néhány kisebb jelentőségű észrevétel

99. old. Bakich Péter életútjához, ha nem is szolgáltat teljesen új adalékokat, de segíthet az eddigi adatok értelmezésében a titkos tanácsosi kinevezési kérelme kapcsán egybegyűjtött iratanyag: *Diplomatie und Aussenpolitik 1848, Staatskanzlei, Interioriora, Geheime Räte* Kt. 2.

147. old. Forgách Pál 1711-ben a poeta osztályt járta Trencsénben (v.ö. Bernát i. m. 1856. sz.).

148. old. Frivaisz Mihály édesapja, Frieviasz alias Somorjay Istán néhány éven át a Magyar Udvari Kancellárián is szolgált (Fazekas 2022, 459.).

151. old. Ghillány György alsóbbfokú tanulmányait Nagyszombatban végezte 1669–1676 között retorikáig bezárólag (Fazekas István–Kökényesi Zsolt–Ternovác Bálint–Kádár Zsófia: *A nagyszombati jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1616–1772)*. II. Bp 2023, 10468. sz.)

156. old. Gusztinyi János esetében pontosabb az a megfogalmazás, hogy a filozófiai és teológiai tanulmányait a kassai egyetemen végezte (kassai szeminárium helyett, bár valóban a Kisidianum tagja volt). A kassai egyetem közelmúltban megjelent anyakönyvében szerepel is Gusztinyi neve 1729–1736 között tanult ott, és valóban tíz évvel tanulmányai után, 1745-ben szerzett teológiai doktori címet (Heilauf Zsuzsanna: *A kassai egyetem bölcész és teológus növendékei 1659–1775*. Bp. 2024 (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat. 33., 2024. sz.). Az itt közölt bejegyzés egy érdekes adalékot is hoz életútjához, girincsi plébánosság előtt Kassán volt káplán (uo.). Még egy apróság. A kihallgatott tanúk közül Török József, aki a Magyar Udvari Kancellária tanácsosa volt ekkor, nem a kassai egyetemen járt Gusztinyivel, hanem a kassai gimnázium révén ismerte a felette járó, már egyetemet látogató Gusztinyit. Ez áll a processusban szereplő körmönfont megfogalmazás mögött („*frequentare simul scholas in Cassoviensi universitate*”). Az egyetemi anyakönyvben nincs nyoma Török Józsefnek, de a gimnáziumban közel egyidőben két Török József is tanul a kassai gimnáziumban: 1729 rhetor az egyik, 1730-van poeta és 1731-ben rhetor a másik. Talán az utóbbival azonosítható a mi Török Józsefünk. Barta M. János: *A kassai jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1693–1694, 1753–1776)*. Budapest, 2024 (Katolikus iskoláztatás a kora újkori Magyarországon, IV), 3809. sz. és 3816 sz.).

174. old. Luzsénszky István László középfokú tanulmányai közül a retorikát Kassán végezte, méghozzá évet ismételve. Ez magyarázza, hogy Kassán lépett be a jezsuiták közé (Barta M. 2024, 1041. sz.)

209. old. Pierer József középiskolai tanulmányai nagyobb részét Sopronban végezte 1741–1746 között poeta osztályig bezárólag. Származása is feljegyzése került egy alkalommal libertinusként, két alkalommal ignobilisként, egy alkalommal plebeiusként jegyzik be. Ez alapján családja közrendi származású volt, legalábbis apai oldalról (A soproni jezsuita gimnázium anyakönyvi adatbázisa 1707–1773, Cat. Sopr. I. 342, 350, 360, 370, 378. Az

adatbázis béta verziója már elérhető a jezsuita levéltár említett honlapján). Filozófiai tanulmányait rendbe lépése előtt befejezte (vö. Petruch Antal, A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve 1655–1772, in: Jezsuita Történelmi Évkönyv 1942, 1310. sz.).

284. old. 133. jegyz. Kollonich Zsigmond helyett Kollonich Lipótról van itt szó.

389. old. 4. pontban „necesset” talán inkább „recessit” a helyes olvasat.

Összegzés

Összességében Tóth Tamás disszertációja a magyarországi katolikus egyházi elit megismeréséhez nélkülözhetetlen forráscsoportot tesz hozzáférhetővé a kutatás számára. A szerző komoly forrásfeltáró munkát végzett el. A források értelmezését megkönnyítendő a püspöki kánoni perek főszereplőinek életrajzát is elkészítette, megvetve ezzel az alapját egy későbbi püspöklexikonnak. Az elmondottakra tekintettel javaslom a dolgozatot nyilvános vitára bocsátását.

Budapest, 2026. május 10.

Fazekas István
MTA doktora